

קשר של נאמנות ואהבה

בחיינו של כל אדם יש רגעים של יראה ופליאה, שבהם, בלב עולה על גדותיו, הוא מודה לאלוהיו על שהחיהו וקיימהו והגיעהו לזמן הזה.

בזיכרוני שלי עולים עכשיו שני רגעים כאלה מחיי, שביניהם כמעט עשר שנים. הראשון אירע בוועידת למבת' בקנטרברי, אנגליה, ב-2008. ועידה זו נערכת אחת לעשר שנים, ונפגשים בה כל הבישופים השייכים ל"שיתוף האנגליקני", כלומר לכל הכנסיות של זרם זה ברחבי העולם, שרובן נמצאות לא באנגליה אלא ברחבי יבשות אמריקה ואפריקה. זהו אירוע מכריע: כל צמתיה הגדולים של הרשת הגלובלית מתקבצים למקום אחד לדון בשאלות השעה ולהתוות דרך לעתיד. הייתי, ככל הידוע לי, הרב הראשון אי-פעם שנאם בפני מליאה של הוועידה. האירוע השני היה לא מזמן: באוקטובר 2017, בווינגטון, כאשר נאמתי בפני הידידים והתומכים של מכון אנטרפרייז האמריקני, אחד ממכוני החשיבה הכלכליים הגדולים בעולם.

שתי האספות הללו היו שונות זו מזו בכל מובן. האחת דתית, נוצרית ומתמקדת בתיאולוגיה. השנייה חילונית, אמריקנית, ועל שולחנה כלכלה ופוליטיקה. ובכל זאת, על שתיהן ריחף משבר כזה או אחר. במקרה של הכנסייה האנגליקנית, על המדוכה נמצאה

שיג ושיח - הרב יונתן זקס

שאלת הבישופים ההומוסקסואלים.¹ האם הכנסייה יכולה להכיל אנשים כאלה? המחלוקת קרעה את הכנסייה. בקרב הבישופים האמריקנים רווחה תמיכה, ובקרב האפריקנים - התנגדות. לקראת הוועידה שרר חשש ממשי ש"השיתוף" עלול להתפלג.

בווינגטון בסתיו האחרון הסעיר את המשתתפים בכינוס עניין אחר לגמרי. תוצאות הבחירות לנשיאות שיסעו את החברה האמריקנית. ביטויים חדשים נטבעו כדי לתאר כמה מהגורמים שנכנסו לחיי האמריקנים - פוסט-אמת, פייק ניוז, מדינות flyover (מדינות ארה"ב שאינן סמוכות לחופים), אלטר-רייט, פוליטיקת זהויות, קורבניות תחרותית, ועוד ועוד - ולצידם צף ועלה מונח ישן: פופוליזם. כל אלה הצטרפו יחדיו למה שכיניתי פוליטיקה של כעס. היש דרך לשוב ולארוג יחד את החוטים הנפרמים של החברה האמריקנית?

שני המאורעות הללו מקושרים זה לזה בתודעתי משום שבשניהם דיברתי על מושג אחד; מושג בעל מעמד מרכזי בפרשתנו, וביהדות המקראית בכלל, הלא הוא הברית. בעת החדשה, בעיקר במאה ה-17, היה לרעיון הברית המקראית מקום של כבוד בצמיחתן של החברות החופשיות במערב, בייחוד בחוגים קלווינסטיים ופוריטניים.

נדרש כאן מבוא קצר, כוללני עד מאוד, על הרפורמציה בעולם הנוצרי. היא התפתחה בכיוונים שונים בארצות שונות, על פי מקור ההשפעה העיקרי בכל אחת מהן: מרטין לותר או ז'אן קלווין. בשביל לותר העיקר בכתבי הקודש היה הברית החדשה, וביחוד איגרות פאולוס. ואילו בעיני קלווין וממשיכיו התנ"ך שלנו, "הברית הישנה", הוא-הוא עיקרם של כתבי הקודש, בייחוד בכל הנוגע למבנים פוליטיים וחברתיים. לפיכך מילאה הברית

תפקיד מרכזי בפוליטיקה שלאחר הרפורמציה בז'נבה, בהולנד, בסקוטלנד, באנגליה בימי משטרו של אוליבר קרומוול, ובייחוד בקרב "האבות המייסדים", ראשוני המתיישבים האנגלים בצפון אמריקה. רעיון הברית הוא ליבתם של "אמנת מייפל־אור" (1620) ושל נאומו המפורסם של ג'ון וינתרופ באונייה 'ארבלה' ב-1630, "העיר על הגבעה".

אלא שלאורך הזמן, ובהשפעת ז'אן־ז'אק רוסו, המילה "ברית" התחלפה בכיטוי "אמנה חברתית". יש דמיון בין השתיים, אך הן אינן זהות כלל. הן פועלות על פי הגיונות שונים ומכוננות מוסדות ומערכות־יחסים שונים.²

באמנה, או חוזה, שני אנשים או יותר נפגשים, כל אחד מציג את האינטרסים שלו, ויחד הם מנסים להגיע לעסקה שתהיה כראית לכולם. בברית, לעומת זאת, שני אנשים או יותר, שכל אחד מהם רואה ברעהו אדם נבדל, שלם וראוי לכבוד, מתלכדים בקשר של נאמנות ואמון לעשיית דבר־מה שאין הם יכולים לעשות כל אחד לבדו.³ אין זו עסקה; זו מחויבות מוסרית. הברית דומה לנישואים יותר מכפי שהיא דומה לחוזה מסחרי. חוזים ואמנות עוסקים באינטרסים; בריתות – בזהויות. חוזים מביאים לאדם רווח; בריתות מחוללות בו תמורה. בחוזים יש אני ואתה; בבריתות – אנחנו.

המהפכנות של המקרא, מבחינת משנתו המדינית, טמונה בכך שיש בו לא רגע מכונן אחד אלא שניים. על הראשון מספר פרק ח' בספר שמואל א'. העם בא אל שמואל הנביא ומבקש ממנו מלך. ה' אומר לשמואל להזהיר את העם מפני התוצאות. המלך ייקח מהעם את בניו לרכבים ולפרשים, את בנותיו לרקחות ולטבחות, את רכושו למס, ועוד ועוד. העם מתעקש, ושמואל נאות, ובפרקים הבאים מושח את שאול למלך.

הפרק היה לחידה בעיני המפרשים לאורך הדורות. האם הוא תומך במלוכה או מתנגד לה? את התשובה הטובה ביותר נתן המהר"ץ חיות. הוא הסביר ששמואל בנאומו הציע לעם אמנה חברתית, כמתווה שהוא בדיוק זה שהציע לימים תומס הובס בספרו הידוע "לוייתן". אנשים מוכנים לוותר על חלק מזכויותיהם ולמוסרן לכוח מרכזי – מלך או ממשלה – שבתמורה מספק להם הגנה מפני אויבים מחוץ ומפני מתנכלים מבית, בדמות צבא ומערכת חוק.⁴ בספר שמואל נמצאת אפוא הגרסה המתועדת הראשונה של אמנה חברתית.

אלא שמאורע זה היה הרגע המכונן השני של ישראל כאומה, לא הראשון. הראשון מתואר בפרשתנו. זהו מעמד הר סיני, שבו כרת העם עם אלוהים ברית – ולא אמנה. בימי שאול נולדה ישראל כממלכה; אך בימי משה, מאות שנים קודם לכן, עוד בטרם נכנס העם לארצו, נולדה ישראל כאומה בריבונות האל.

שני המוסדות המרכזיים בדמוקרטיה המערבית המודרנית הם מוסדות חוזיים. השוק מיוסד על חוזים מסחריים, והמדינה על אמנה חברתית. השוק עוסק ביצירת עושר ובחלוקתו; המדינה עניינה יצירת כוח וחלוקתו. ברית, לעומת זאת, אינה נוגעת לא לעושר ולא לכוח, אלא לקשרי השייכות והאחריות המשותפת. אמנה חברתית מכוננת מדינה, ואילו ברית חברתית מכוננת חברה.⁵ חברה היא מכלול היחסים שאינם תלויים בעסקאות של כסף ושל כוח; נישואים, משפחות, קהילות, קהלי־מתפללים, ארגוני צדקה והתאגדויות וולונטריות. השוק והמדינה הם זירות של תחרות. החברה היא זירה של שיתוף פעולה. אנו זקוקים לשני הדברים.

דבריי על רעיון הברית נפלו על אוזניים כרויות הן בוועידת הבישופים, הן בכינוס הכלכלנים. מדוע? מפני שהברית היא

הדוגמה העילאית לקשר המאגד יחדיו, למען מטרה משותפת, יחידים וקבוצות השונים מאוד זה מזה. הרי אין לך בעולם שוני גדול מזה שהתקיים בין הצדדים בברית סיני: אלוהים מכאן, בני ישראל מכאן. הצד האחד אינסופי ונצחי, ומשנהו מוגבל וכן תמותה.

האמת היא שהזיקה הבין-אישית הראשונה בעולם, זו שבין אדם לחוה, מתוארת בתורה בביטוי הכומס הגדרה תמציתית למהותה של הברית: "עֵזָר פִּנְגְדוֹ". עזר, אך עומד בנפרד, כנגד.⁶ בנישואים לא הבעל ולא הרעיה מקריבים את זהויותיהם המובחנות. בהר סיני, אלוהים נשאר אלוהים ובני ישראל נשארו בני אדם. סמלה של הברית הוא נר ההבדלה: פתילים רבים הנברלים זה מזה לחלוטין אך יוצרים יחד שלהבת אחת.

הברית אפשרה לשיתוף האנגליקני להישאר מלוכד למרות ההבדלים העמוקים בין הכנסיות באמריקה לאלו שבאפריקה. הברית המכוננת את ארצות הברית של אמריקה ליכדה את האומה למרות מלחמת אזרחים איומה בימי לינקולן, ולמרות משברים אזרחיים וכלכליים נוספים בתקופות אחרות – וחידושה של ברית זו יבטיח את ליכוד האומה גם בעתיד. בימי משה רבנו אפשרה הברית לבני ישראל להיות "אומה אחת בריבונות האל" למרות חלוקתם לשנים-עשר שבטים. בריתות יוצרות אחרות בלי אחריות. הן מוקירות את הרבגוניות, אך מבקשות לתעל אותה למען הכלל: שהגוונים לא יכלו כוחם בהתכתשויות, אלא יתרמו כל אחד את תרומתו המיוחדת לו. מתוך ריבוי של יחידים נוצר יחד גדול.

שתי החוויות הללו, בקנטרברי ובוושינגטון, ריגשו אותי כך מפני שהן הוכיחו כמה מרחיקי-ראות היו דברי משה רבנו

כשאמר לבני ישראל שהתורה "הוא חֲכֻמַּתְכֶם וּבִינְתְּכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים, אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֶת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאָמְרוּ, יֵרָק עִם חֲכָם וְנִבְּזוּן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה" (דברים ד, ו). התורה ממשיכה להאיר לא רק לנו היהודים אלא גם לכל מי שמחפש הדרכה בעת משבר.

אם אתם מוצאים את עצמכם בקונפליקט המאיים לפרק דבר-מה לגורמים – נישואים, משפחה, עסק, קהילה, מפלגה, ארגון – נסו ליצור בין כל הגורמים ברית שתלכד אותם סביב יעד משותף, באופן ששום צד לא יטען לניצחון או יחוש תבוסה. כל הנדרש הוא הכרה בכך שיש דברים שאפשר לעשותם רק ביחד, ואיש מאיתנו אינו יכול להשיגם לבדו.

הברית מרחיבה את האופק שלנו מהאינטרס העצמי אל הטוב המשותף. אין רע באינטרס העצמי. הוא הכוח המניע את הכלכלה ואת הפוליטיקה, את השוק ואת המדינה. אך יש דברים שאי אפשר להשיג על בסיס אינטרס עצמי גרידא; דברים כגון אמון, ידידות, נאמנות ואהבה. הברית היא אם כן רעיון שבכוחו לשנות חיים ולשנות את העולם.

1. מאז נתמנה אחד כזה, ג'ין רובינסון, ומונה לכהן בניו-המפשייר.
2. על ההיבטים הפילוסופיים של השוני הזה עמדתי בהרחבה רבה בספרי *The Politics of Hope* (London, Jonathan Cape, 1997).
3. על הברית בין אלוהים לעם אפשר לשאול: היש דבר שאלוהים אינו יכול לעשות לבדו? התשובה, על פי אמונת המקרא, חיובית: אלוהים אינו יכול לשכון בלב האדם בלי שהאדם ירצה בכך.
4. כל כתבי מהר"ץ חיות, כרך א, עמ' 43-49.
5. כפי שהראיתי בספרי *The Politics of Hope*, הערה 2 לעיל.
6. בראשית ב, יח ורש"י על אתר, על פי יבמות סג ע"א.